

Kitap Tanıtımı

Dr. İbrahim SÜMER*

Dr. Ali İsra Güngör, *Cizvitler ve Katolik Kilisesi'ndeki Yeri (XVI+252 s.)*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM) Yayınları, Ankara 2002.

Dinler, yalnızca inanç sistemi değildir; onlar aynı zamanda, birer sosyal organizasyondur veya böyle organizasyonların bir parçasıdır. Sosyal boyut, dinin müesseseleşmiş şeklidir ve ancak kurumlaşabilen bir din, doktrin ve müesseseleri vasıtasıyla içinde yaşadığı toplumu etkileyebilmektedir. Dinlerin toplumları değiştirmedeki en büyük araçları 'din adamları'dır. Genel bir adlandırmayla rahiplik olarak nitelenen ve her dinî gelenek içinde varolan bu kurumun insanlığın her türlü gelişiminde vazgeçilmez rolünün olduğu bir gerçektir. Hristiyan dünyada Cizvitler, bu toplumsal değişmeyi başarıyla yürüten rahipler topluluğunun başında gelmektedir.

Rahipler, soylular ve kral, Ortaçağ boyunca devletin en yüksek makamlarını işgal etmişlerdir. Barbar istilaları sırasında ilimle irfan manastırlara ve kiliseye sığınmış, asırlarca oralarda kalmıştır. Bugün tamamen din dışı kimselerin işi olan meslekler o zamanlar rahiplerin tekelinde icra edilmiştir: Üniversite hocalığı, avukatlık, doktorluk.. Rahip,

* Harran Ü. İlahiyat Fak. Dinler Tarihi Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi.

istilacı insanları etkisi altına alıp onları büyülemeseydi, Avrupa'nın akıbeti; sanat, endüstri, toplum, dil, herşey kılıçtan geçirilirdi. Medeniyeti kurmada onlar hem mimar hem işçi olarak çalışmışlardır. Kiliselerinde ve manastırlarında insanoglunun irfan hazinelerini -Lâtince'yi, Hristiyan edebiyatını, din bilimini- onlar korumuştur. (Bkz. Cemil Meriç, *Mağaradakiler*, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1997, 28-33). Günümüzde Rusça, Bulgarca, Sırpça ve bazı öteki dillerin yazımında kullanılan Kiril alfabesinin, 9. yüzyılda Slav halkları arasında Hristiyanlığı yaymakla görevli Ortodoks din adamlarından, Aziz Kyrillos ve kardeşi tarafından geliştirilmiş olması bu konunun örneklerindedir.

Ortaçağ'da Hristiyanlık, İslâmiyet'in de etkisiyle pek çok taraftarını kaybetmiştir. Rönesans dönemindeki iç karışıklıklardan da etkilenen bu din, Avrupalıların denizcilikte başarıları ve deniz aşırı ülkelere gidişi ile kendine yeni yayılma alanları bulmuştur. Ancak, XIX. yüzyılda modern hümanizm ve Marksizm'in etkisiyle, Batı'da Hristiyanlığa inananların sayısı günden güne azalmıştır. Bunun iki önemli sebebi; aydınlar arasında artan dinî şüphecilik ve sanayi devrimidir. Bu felsefî temellere ilave olarak, inançsızlığın farklı karakterde başka sebepleri de öne sürülebilir. Bunların başında, ilmî araştırmaların sonuçlarıyla *Kitab-ı Mukaddes* ifadeleri arasında ortaya çıkan çelişki gelmektedir. Bu durum, bilim ile o dönemde etkili olan Hristiyan teolojisi arasında çatışmalar ortaya çıkarmış ve sonuçta insanların Hristiyanlığa olan güvenini sarsmıştır.

Kilise, bu güveni tazelemek için bazı teşebbüslerde bulunmuştur. Kilisenin bu konuyla ilgili olarak aldığı önlemlerden birisi, kendi içinden çıkan bazı tarikatlar aracılığıyla çağın anlayışına uygun olarak kendini yeniden tanımlamak olmuştur. Günümüzde, Fransiskanlardan sonra Hristiyanlığın ikinci büyük tarikatı olan Cizvitler, Kilise'nin yeniden tanıma kavuşturulmasına ve onun modernleştirilmesine öncülük etmişlerdir. Cizvitler, çağın şartlarına uyabilmek ve hareket özgürlüğü kazanabilmek için dinî hayata birçok yenilik getirmiş; zorunlu oruç, pişmanlık duaları, tektip giysi ve korolu âyin gibi Ortaçağ uygulamalarına son vermişlerdir. Onlar ayrıca, kadınların tarikata girmesini yasaklamış, papaya boyun eğmenin erdemini vurgulamaya devam etmişlerdir.

Cizvitlerin hedefi, kendilerinin Hristiyanlığı tavizsiz yaşaması, diğer insanların da Hristiyanlaştırılmasıdır. Luther hareketinin aksine onlar, kilise içinde kalarak reformlar yapmayı amaçlamışlardır. Bu noktada onların, kendilerinden önceki diğer Hristiyan tarikatlardan farkları yoktur. Hızla büyüyen tarikat, karşı-reformu savunmada ve Katolikliği canlandırmada önemli rol oynamıştır. Tarikat, eğitime ve araştırmaya önem verirken,

misyonerlik ile de uğraşmış, dış ülkelerdeki misyonerlik faaliyetlerinde ağırlıklı olarak yer almıştır.

Çin'in Avrupalılar tarafından tanınması da Cizvitlerin gayretleri sayesinde olmuştur. Çin'de uygun misyon alanları olduğunu anlatmak ve Kilise'nin dikkatini oralara çekebilmek için onlar Çin'i, "Mukaddes Kitap'tan daha eski bir tarihi, dine bağlı olmayan mükemmel bir maneviyatı" ile bir ütopya ülkesi olarak göstermişlerdir. Daha önceleri cihan tarihi yazımına İsrail ile başlanırken, Cizvitlerin olağanüstü tanıtım yazıları sonucu olarak Voltaire kendi dünya tarihine, "dünyanın en eski ve en terbiyeli milleti olan" Çinliler ile başlamıştır.

Uzakdoğu'da Cizvitlerin tutunabilmeleri, bazı lüzumlu teknik gelişmeleri de oralara taşımalarıyla mümkün olmuştur. Örneğin Çin'de ilk toplar ve tüfekler XVII. Yüzyılda Cizvitler tarafından yapılmıştır. Cizvitler kimi zaman astronom ve matematikçi, kimi zaman takvim reformcuları, bazen ilgi çekici mekanik eşya imalatçısı bazen de topçu ve coğrafyacı olarak Çin imparatorunun teveccühünü kazanmışlardır. İmparatorluğun ilk işe yarar haritasını da onlar yapmıştır.

Avrupa'nın kırsal bölgelerinin Hristiyanlaştırılması, karşı-reform sırasında, Cizvitler tarafından gerçekleştirilmiştir. Cizvitlik, gerek teşkilat kurallarının oldukça sert oluşu ve gizli tutulması, gerekse teşkilat yapısı sebebiyle masonluğa da benzetilmiştir. Hristiyan âlemi açısından bu derece önemli olan bu tarikat konusunda Ali İsrâ Güngör doktora çalışması yapmış ve bu araştırma yakın bir tarihte yayınlanmıştır. Konuyla ilgili olarak tanıtmayı amaçladığımız kitap, giriş ve üç bölümden oluşmaktadır.

Giriş kısmında (s. 1-35), Hristiyanlıktaki tarikat anlayışı belirtilmiş ve araştırmayı hazırlarken müracaat edilen kaynaklar konusunda bilgiler verilmiştir. Çalışmanın ağırlık noktası, Cizvitlerin II. Vatikan Konsili'ne etkileri ve katkıları ile bu Konsil sonrası gelişmelerdeki rolleri üzerinde yoğunlaşması nedeniyle, Kaynakların seçimi de bu konular etrafında olmuştur. Giriş'te ayrıca, Hristiyanlıktaki tarikat anlayışının gelişim süreci ele alınmış; Hristiyanlıktaki dinî tarikatların menşei konusunda Hz. İsa'nın rolüne değinilmiş, aslında onun oldukça sosyal bir hayat yaşadığı ve sadece inziva yaşamı sürenlerle değil bütün insanlarla iletişim kurduğu vurgulanmıştır (9, 11). Münzevî yaşama düşüncesinin, Hristiyanlar arasında sistemli bir şekilde yerleşmesinin dördüncü asırdan itibaren görüldüğü belirtilmiştir (12-14).

Devamında, Batı Hristiyanlığında 'yeni tip tarikat' anlayışının ortaya çıkması, Karşı-Reform ve Katolik Reformu kavramları (17-19) ile Yeni

Tarikat anlayışının temsilcileri olan Dominikenler, Fransiskanlar ve Cizvitler hakkında (20-35) bilgi verilmiş; özellikle Fransiskanlar ile Cizvitlerin, Mesih'in insanî yönüne daha bir vurgu yapmaları konusundaki benzer fikirlerinin tespiti yapılarak, Cizvitlerin bu konuda Fransiskan geleneğinin mirasçıları oldukları belirtilmiştir (33-34). Aziz Benedict (öl. 690, İngiltere) ile sistemli hale gelen yeni tip tarikatlar; inziva hayatı, derin tefekkür, fakirlik ve bekârlığa önem veren eski tip tarikatların bu unsurlarına önem vermekle birlikte, onları daha sistemli ve fonksiyonel hâle getirmiş ve aktif hizmet alanına uyarlamışlardır (238).

Birinci Bölümde (s. 36-113), Cizvitler, dinî bir cemaat ve organize bir teşkilat olarak ele alınmıştır. Bu çerçevede, tarikatın kuruluşu ve tarihî gelişimi; Cizvit cemaatinin organizasyonu, idarî ve hiyerarşik yapısı ile tarikata üyelik, cemaatin ruhanî ve mistik karakteri ile itaat anlayışları; eğitim sisteminde uyguladıkları model ve metot; onların felsefî tartışmalardaki yerleri ile ahlâk felsefesi alanındaki katkıları işlenmiştir.

Cizvit tarikatının kuruluşu ve tarihi gelişiminin ele alındığı kısımda (37-54), tarikatın kurucusu olan Loyolalı Ignatius'un, rahip olmadan önceki hayat tarzının, onu derinden etkileyen kitapların ve böylece oluşturduğu zihinsel dünyası ve bir süre dahil olduğu askerlik mesleği ile Kudüs'te Müslüman Türkler arasında geçirdiği tecrübenin, kişiliğinin oluşmasına yaptığı katkılara değinilmiştir. Sonraki dönemde, tarikatını oluşturan prensiplerin tespitinde bu zihinsel arka planın önemine dikkat çekilmiştir. Daha sonra, onun eserleri hakkında bilgi verilmiştir (42-44). Bu kısımda ayrıca, tarikatın idarî ve hiyerarşik yapısının tespiti yapılmış; adayların tarikata kabul edilişleri, tarikatın mümeyyiz vasıfları, Genel Kongre, Genel Başkanın seçimi ve uzun aralıklarla yapılan durum tespiti toplantıları ile taşra teşkilatı ele alınmıştır (45-47, 54-57). Cizvit tarikatı, dünya çapında gösterdiği dikkat çekici faaliyetleri sonucunda büyük prestij kazanmış, bu nedenle papalık genelgesinde kendilerinden "Kilise'nin Militanları" şeklinde bahsedilmiştir (48). Bu ünü, Katolik Kilisesi'nin bünyesinde bulunan diğer etkili çevreleri rahatsız etmiş, bunun sonucu olarak Tarikat, 1759 yılından itibaren birçok ülkede yasaklanmış, mensupları sınır dışı edilmiş, 1773 tarihinde papalık genelgesiyle de yasaklanmıştır. Bu dönemde onları, yalnızca Rus İmparatoriçesi II. Catherine, eğitim ve faaliyetlerinde yardımcı olmaları ve okulların geliştirilmesine yardım etmeleri amacıyla himaye etmiştir. Ancak Avrupa'daki siyasî havanın da değişmesiyle, 1814'te, yine papalık genelgesiyle tarikatı yasaklayan karar hükümsüz kılınmıştır (51-53).

Cizvit cemaatine üyelik usullerinin anlatıldığı başlık altında (57-64), rahip adaylarının atanmasında aranan eğitim durumları ve atanma yaşı ile ilgili şartlar dikkat çekicidir. Tarikatın ayırt edici özelliklerinden birisi de, adayların iki aşamalı bir deneme sürecinden geçirilmeleri ve ilk aşama deneme sürecinin emsal tarikatlara kıyasla çok uzun sürmesidir. Ayrıca, bu cemaatte "görev" askerî anlamda ele alınmıştır. Bu yüzden cemaat için itaat, orduda olduğu gibi en yüksek fazilet kabul edilmiştir. Bütün ruhanî üstlere, Mesih'in temsilcisi gözüyle bakılarak, tam itaat göstermenin ve onlara sevgi ve saygı ile tâbi olmanın gereği üzerinde önemle durulmaktadır (77). Cizvit Ruhaniyeti başlığı altında, her İlahiyatçının; Kelâm, Din ve Ahlâk Felsefesi ilimleriyle uğraşanlarının dikkatle okuması ve üzerinde düşünmesi gereken yol göstermeler yer almaktadır (65).

Cizvitler, kendi okullarına lâik öğrencileri de kabul etmekle diğer dinî gruplardan ayrılmaktadır (85). İlk 1540'lı yıllardan itibaren kurulmaya başlayan Cizvit kolej ve üniversitesileri, Paris modeline dayanmakta, bu kurumlarda Latince konuşma esas alınmaktadır (89). Bugün Roma'da "Gregorian Üniversitesi" olarak hizmet veren merkez, 1551 yılında bizzat Ignatius tarafından kurulan "Roman College"nin devamıdır (90).

Yazar İkinci Bölümde (s. 114-163), Cizvitlerin Vatikan Konsili'ne etkileri üzerinde durmuştur. Bu çerçevede, Cizvitlerin modernizm probleminde yaklaşımları, onların "Yeni Teoloji Hareketi"ndeki yeri ve bazı papalık genelgelerinin hazırlanmasındaki rolleri incelenmiş, bunun yanında II. Vatikan Konsili'nin ortaya koyduğu yeni yaklaşımlarda Cizvitlerin etkileri ortaya konulmuştur.

Modernizmin etkisiyle, Katolik Kilisesi'nin Kutsal Kitap anlayışı, vahiy konusu, kurtuluş ve kilise anlayışı konularına tenkitler yapılmıştır (115). Reformun da etkisiyle iyice bunalan Katolik Kilisesi'nin din adamlarının yardımına Cizvit ilahiyatçıları yetişmiştir. George Tyrrell'in (ö. 1909) geliştirdiği vahiy teorisine göre, peygamberin zihnine doğrudan gönderilmiş İlahî bir ifadenin varlığı reddedilerek vahyin, Mesih'in bütün zamanlarda bütün insanlara nüfuz etmiş ruhu olduğu ileri sürülmüştür (118). Ona göre İsa'nın temsilcisi Papa değil insanlardır. Tanrı'nın "Söz"ünü insanlara yönelten Papa veya piskoposlar değildir. İnsanlar "Kelam"a zaten sahiptir (119). İngiliz Cizvit George Tyrrell, bu görüşleri nedeniyle modernist olarak değerlendirilmiş ve Cemaat'ten çıkarılmıştır. Cemaatin bu davranışından da anlaşıldığına göre, Cizvitleri, reforma karşı tepki duyanlar veya karşı-reformcular olarak değil, onları kökleri eskiden gelen ve köke bağlı bir dindarlığı ortaya koyan kimseler olarak ele almak mümkündür. Onların hareketi, içe kapanarak ciddî bir dindarlık geliştirmek olarak yorumlanabilir.

Cizvitlerin, teolojik anlamda kiliseye hiçbir yenilik getirmediği, yalnızca modern hareketlere karşı bir direniş geliştirdikleri söylenebilir.

XX. yüzyılın başlarında, kutsal metinler ve ilk dönem kilise Babaları üzerine yapılan çalışmalarda kaydedilen ilerlemelere paralel olarak, özellikle Kuzey Avrupa ülkelerinde, teolojide yeni bir canlanma meydana gelmiştir (122). Kilise doktrininin aslına dönüş olarak nitelenen bu hareketin Cizvit temsilcileri arasında Jean Danielou (ö. 1974), Karl Rahner (ö. 1984), Henri de Lubac'a (ö. 1991) yer verilmiştir. Henri de Lubac'ın, 'Kilise dışındaki insanların kurtuluşu' ile ilgili görüşleri önemlidir (125, 135-136). Bu kişiler, teolojii, ilk dönem Kilise Babaları'nın yazılarına ve orijinal kaynaklara dönmek suretiyle yeniden canlandırmak için çalışmış, fikirleriyle II. Vatikan Konsili üzerinde etkili olmuş ilahiyatçılardır (126). Bu kimselere göre Hristiyanlık, bütün insanlara yöneltilmiş "mutlak din" olarak kabul edilmektedir (130). Bu ilahiyatçılara göre, misyon, kültürü de kapsamaktadır. Bir ülkede Hristiyanlığın yerleşebilmesi için sadece kilise kurumlarına sahip olmak yeterli değildir. Hristiyanlığın, o ülkenin kültür gelenekleriyle bütünleşmesi, o ülkede Hristiyan ilhamlı yeni eserler meydana getirebilen insanların (lâikler) ortaya çıkmış olması da gereklidir (127-128).

II. Vatikan Konsili'nin getirdiği yeni yaklaşımlarından biri de, Kilise'yi yeniden tanımlama konusunda sergilediği tutumdur. Konsilinin, Kilise'yi tanımlamak için kullandığı kavramlar; "Mesih'in Mistik Bedeni" (140-144), "Tanrı'nın Ailesi" veya Tanrı'nın Halkı (145-149), "Sır" (149), "Evrensel Sakrament" (150) ve "Katolik" kavramlarıdır. Konsil, diğer din mensuplarına ve inançsızlara karşı geleneksel yaklaşımına kıyasla daha esnek ve olumlu bir yaklaşım sergilemesinde de Cizvit ilahiyatçıların Konsile olan etkisinden söz edilmektedir (152, 157). Kilisenin Yeni Misyon Anlayışı başlığı altında üç temel düşünce ele alınmakta, bu konu, kitabın dikkat çekici kısmını oluşturmaktadır. Bu konuların en dikkati çekenini ise, yeni misyon anlayışının vazgeçilmez bir metodu olarak adaptasyon veya inkültürasyon konusundaki vurgudur (158-163).

Kitabın Üçüncü Bölümü (s. 164-237), II. Vatikan Konsili Sonrası Dönemde Cizvitlerin Durumu ve Katolik Kilisesi'nin Yeni Misyon Anlayışına Katkıları üst başlığına ayrılmıştır. Bu konu üç temel başlık altında incelenmektedir. Katolik Kilisesi'nin yeni misyon anlayışının uygulama alanları olan; Sosyal Adalet Projesi (169-193), İnkültürasyon (193-216) ve Dinlerarası Diyalog (216-237) konuları da bu bölümün temel alanları olarak belirlenmiştir.

Aydınlanmanın bir ürünü olan modernizm, Üçüncü Dünya Ülkelerinin problemleri, sömürge altındaki milletlerin bağımsızlıklarına kavuşması,

bilimsel ilerlemeler, teknolojik gelişmeler, yeni keşifler, hızlı sanayileşme, hızlı iletişim, hızlı nüfus artışı ve bütün bunların etkisiyle ortaya çıkan sosyal problemler, ahlâkî çöküntü, sekülerleşme ve dine olan ilginin iyice azalması gibi faktörler, Katolik Kilisesi'ni yeni bir misyon anlayışı geliştirmeye sevk etmiştir (164). Katolik Kilisesi yeni yaklaşımlarını teolojik temelleriyle birlikte ortaya koyarken üç aşamalı bir metot takip etmiştir. Bunlardan birincisi, Kilisenin yeniden tanımlanması; ikincisi, Kilisenin diğer din, inanç ve kültürlerde bulunan doğru unsurları tanımasının gerektiği; üçüncüsü de, Kilisenin İncil tebliğini esas alan yeni misyon anlayışını, bu iki yaklaşım üzerine bina ederek diyaloga önem vermesidir. Böylece Kilise, "zamanın işaretlerini iyi okumak" olarak değerlendirilen stratejisiyle günümüz dünyasıyla diyaloga geçmeye çalışmaktadır.

Sosyal Adalet Projesi çerçevesinde Kurtuluş Teolojisi (Liberation Theology) geliştiren Cizvitler, Kilisenin başlangıçta, Marksist analizleri ve kavramları kullanması nedeniyle tehlike olarak gördüğü bu harekete ısrarla destek vermeleri, Cemaat ile Papalık arasında tarihin en büyük ihtilafının yaşanmasına sebep olmuştur. Fakat Papalık daha sonra bu harekette ileriye dönük bir ışık görmesi nedeniyle bu çalışmaların İncil'in tebliğinde kullanılabileceğini farketmiştir (Bkz. 166, 169, 171, 177, 181, 241).

Katolik Kilisesi'nin II. Vatikan Konsili vasıtasıyla açıkladığı yeni misyon anlayışının ikinci temel alanını "inkültürasyon" veya "İncil'in Mesajını Kültürlere Sokma" çalışmaları oluşturmaktadır (193). Bu kavramın mucidi ise Cizvitlerdir. İnkültürasyon'un ilk metotlu denemeleri, Cizvitlerin 16. , 17. ve 18. Yüzyıllarda, Çin'de, Japonya'da ve Hindistan'da misyonerlik yıllarında yapıldığı kabul edilmektedir. Bu kavram, teolojik bir terim olarak ilk defa, Papa II. John Paul'ün bir genelgesinde yer almıştır (204).

Yeni misyon anlayışının üçüncü temel ayağını ise "Diyalog" veya "Dinlerarası Diyalog" faaliyetleri konusu oluşturmaktadır (216). Dinî alanda diyalog; aynı dinden kaynaklanan grupların kendi aralarında hem de farklı dinlere mensup insanların, inanç ve düşüncelerini birbirlerine zorla kabul ettirmeden, ortak meseleler etrafında konuşabilmesi, tartışabilmesi ve işbirliği yapabilmesi anlamına gelmektedir (217). Dinlerarası diyalog, Kilisesi'nin İncil'in mesajını bütün insanlara ulaştırma amaçlı misyonunun dışında görülmemelidir (220). Ancak Kilisenin bu niyeti II. Vatikan Konsili belgelerinde açıkça ifade edilmemiştir (224). 1995 yılında yapılan, 34. Son Cizvit Genel Kongresi'nde, Roma Gregoryan Üniversitesi bünyesinde "Dinlerle İlgili Araştırmalar" için bir bölüm kurulması ve burada, Yahudilik, İslâm, Hinduizm, Budizm ve diğer dinler üzerine akademik kurslar düzenlenmesi önerilmiştir (229). Her bir başlık ve bir çok alt başlığı

müstakil birer çalışma olacak derecede önemi bulunan eser, Sonuç (238-242) ve Kaynakça (243-252) ile son bulmaktadır.

Cizvit tarikatı, XVIII. yüzyılın başlarından itibaren bütün Avrupa'da, üniversiteler haricinde, 612 kolej ve 157 pansiyona sahiptir. Cizvitler zaman içinde dünyanın her bölgesinde çeşitli seviyelerde eğitim kurumları açmışlardır. Bu nedenle Yazar'dan, eğitim faaliyetlerine özel önem verdikleri görülen Cizvitlerin; eğitim alanındaki çalışmalarını, metotlarını, dünya çapında okullar açma konusundaki tarihî birikimlerini ele alan müstakil bir çalışma yapmasını da beklemekteyiz.